Eliade

Mircea Eliade

Iniciace, rituály, tajné společnosti

portál

Eliade

Mircea Eliade

Iniciace, rituály, tajné společnosti

portál

Původní francouzské vydání:
Initiation, rites, sociétés secrètes
Copyright © 1958 by Mircea Eliade
Published by arrangement with Harper Perennial,
an imprint of HarperCollins Publishers.

České vydání:
Translation © Barbora Antonová, 2024
Afterword © Milan Lyčka, 2024
© Portál, s. r. o., Praha 2024

ISBN 978-80-262-2243-9

Obsah

Předmluva 5
Úvod 7

I Rituály puberty a kmenové iniciace v primitivních náboženstvích 16
II Rituály puberty a kmenové iniciace v primitivních náboženstvích (pokračování) 41
III Od rituálů puberty k tajným kultům 67
IV Individuální iniciace a tajné společnosti 91
V Válečnické a šamanské iniciace 124
VI Iniciační vzorce ve velkých náboženstvích 154

Doslov 197
Poznámky 201

Předmluva

Tato kniha obsahuje přednášky Haskell Lectures, které jsem měl tu čest uskutečnit pod názvem Patterns of Initiation (Vzorce iniciace) na Chicagské univerzitě na podzim roku 1956. Předtím, než jsem odevzdal text do tisku, jsem připojil úvod, některé poznámky a bibliografické údaje, zachoval jsem však formu podání danou přednáškami. V tomto pojetí se knížka obrací na každého čtenáře, který má zájem o duchovní dějiny lidského rodu. Proto jsem se omezil na to, načrtnout tak komplexní fenomén, jako je iniciace, pouze v hlavních rysech; jinak by bylo třeba knihy, která by byla třikrát či čtyřikrát objemnější. Jisté aspekty tématu jsou ostatně pojednány v mých předchozích dílech: *Šamanismus a archaické techniky extáze* (1951; česky 2017), *Jóga – nesmrtelnost a svoboda* (1954; česky 1999), *Kováři a alchymisté* (1956; česky 2000).

Pokládám za vhodné na tomto místě poděkovat rektorovi Chicagské univerzity, výboru Haskell Lectures a děkanovi Teologické fakulty Chicagské univerzity za čest, kterou mi prokázal, když mi v roce 1956 svěřil Haskell Lectures.

Text, který budete číst, se v několika drobnostech odlišuje od anglické verze vydané nakladatelstvím Harper pod názvem *Birth and Rebirth* (New York, 1958). Náš drahý a vzdělaný přítel dr. Jean Gouillard se postaral o přečtení a úpravy francouzského rukopisu a za to nechť od nás přijme upřímné poděkování.

Mircea Eliade

Paříž – Chicago 1956–1957

P. S.: Využili jsme nového vydání k dalším korekcím textu. Bibliografie nedávno vydaných publikací týkajících se iniciace je shromážděna v naší knize *La Nostalgie des origines* (1971), s. 230–244, a v článku Georga Weckmana, „Understanding Initiation", *History of religions* X, 1970, s. 62–79.

Úvod

Často se tvrdí, že jednou z charakteristik moderního světa je vymizení iniciačních rituálů. Zatímco v tradičních společnostech hraje iniciace zásadní roli, v současné západní společnosti téměř neexistuje. Je sice pravda, že rozličná křesťanská vyznání zachovávají v různé míře určité znaky iniciačního mystéria. Křest je především iniciačním rituálem, tato svátost v sobě zahrnuje iniciaci. Ale nesmíme zapomenout, že křesťanství zvítězilo a stalo se světovým náboženstvím právě proto, že se oddělilo z prostředí řeckých a východních mystérií a prohlásilo se za náboženství přinášející spásu pro všechny.

Máme ovšem ještě právo nazývat „křesťanským" celý dnešní moderní svět? Vždyť jestli existuje moderní člověk, pak v té míře, v níž se odmítá ztotožňovat s křesťanskou antropologií. Výjimečnost „moderního člověka", jeho novost ve srovnání s tradičními společnostmi spočívá v jeho odhodlání považovat se za bytost s jedinečnou historií, v jeho touze žít ve vesmíru, který je radikálně desakralizován. V jaké míře moderní člověk dostál realizace tohoto svého ideálu, je už jiná otázka, které se zde nebudeme věnovat. Ale zůstává skutečností, že tento ideál již nemá nic společného s křesťanským poselstvím a velmi se liší od obrazu, který si o sobě člověk vytvářel v tradičních společnostech.

Člověk tradičních společností tento obraz poznával a završoval prostřednictvím iniciace. Samozřejmě že existuje množství typů a nesčíslných variant iniciací, které odpovídají

rozdílným sociálním strukturám a rozmanitým kulturním horizontům. Ale důležitá je skutečnost, že všechny předmoderní společnosti – tj. ty, které přetrvávaly na Západě až do středověku a ve zbytku světa až do první světové války – přiznávaly prvořadou roli idejím a technikám iniciace.

Termínem iniciace se obecně rozumí souhrn rituálů a ústních naučení, po kterých následuje zásadní změna náboženského a sociálního statusu osoby, jež iniciaci podstupuje. Pokud tento fakt vyjádříme filozoficky, je iniciace rovna ontologické změně existenciálního režimu. Na konci svých zkoušek se neofyt těší jinému způsobu existence, než jaký měl před iniciací: stal se někým *jiným*. Z rozmanitých kategorií iniciace je zvláště důležitá iniciace v pubertě, a to proto, abychom pochopili předmoderního člověka. Tam, kde existují rituály přechodu,[1] jsou všichni mladí z kmene povinni jimi projít. Pro to, aby byl adolescent přijat mezi dospělé, musí čelit řadě iniciačních zkoušek: díky těmto rituálům a zjevením, které obsahují, pak bude uznán za odpovědného člena společnosti. Iniciace uvádí nového člena jak do lidského společenství, tak i do světa duchovních hodnot. Učí se chování, praktiky a instituce dospělých, ale také mýty a posvátné tradice kmene, jména bohů a historii jejich děl; učí se především mystickým vztahům, jež existují mezi kmenem a nadpřirozenými bytostmi, těm vztahům, které byly ustanoveny na počátku času.

Každá primitivní společnost vlastní koherentní celek mytických tradic, jisté „pojetí světa", a toto „pojetí světa" je postupně odhalováno novému členu v průběhu jeho iniciace. Nejedná se však pouze o vzdělání v moderním smyslu tohoto pojmu. Neofyt se stává hodným posvátného učení teprve v průběhu duchovní přípravy. To vše, co se učí o světě a lidské existenci, totiž netvoří jen vědomosti, vědomosti v tom smyslu, jak naše doba vymezuje toto slovo, tj. objektivní

informace, jež jsou náchylné k neustálým opravám a obohacování. Svět je dílem nadpřirozené bytosti, důsledkem čehož je posvátné dílo posvěcené ve své vlastní struktuře. Člověk žije v jistém univerzu, které je nadpřirozené svým původem a zároveň posvěcené ve své „formě", někdy dokonce i ve své substanci. Svět má své jedinečné „dějiny": stvoření nadpřirozenými bytostmi a vše, co poté následovalo, vědění, příchod civilizačního hrdiny nebo mytického předka, jejich kulturní aktivity, jejich demiurgická dobrodružství a nakonec jejich zmizení.

Tato posvátná historie – mytologie – je exemplární: vypravuje, jak se věci udály, ale také zakládá lidské chování a všechny sociální a kulturní instituce. Protože byl člověk stvořen a civilizován nadpřirozenými bytostmi, patří souhrn jeho chování a aktivit k „posvátným dějinám"; následkem toho mu bude záležet na tom, aby tuto historii pečlivě zachovával a předal ji neporušenou novým generacím. Člověk je takový, jaký je, v podstatě proto, že na úsvitu času se mu udály věci, o nichž vyprávějí mýty. Stejně jako se moderní člověk prohlašuje za historickou bytost, která existuje v důsledku veškerých dějin lidstva, nahlíží člověk archaických společností sebe sama jako výsledek jedinečných mytických dějin, jako dovršení řady událostí, které se udály *in illo tempore*, na počátku času. Ale zatímco moderní člověk vidí v dějinách, které ho předcházely, dílo čistě lidské, a především se domnívá, že v něm zvládne pokračovat a donekonečna ho zdokonalovat, pro člověka tradičních společností se všechno podstatné, tj. stvořitelské a mocné, uskutečnilo už *na počátku*, v mytickém čase.

V jistém smyslu bychom mohli říci, že pro člověka archaických společností je historie „uzavřená", že se vyčerpala během několika grandiózních událostí tohoto „počátku". Polynésané mají za to, že *in illo tempore* vyčerpal mytický

hrdina jedním vrhem všechny možné způsoby rybolovu v hlubokém moři a od té doby pokaždé, když jdou Polynésané lovit ryby, opakují exemplární gesto mytického hrdiny: napodobují nadlidský model.

Pokud se ovšem na věc podíváme zblízka, zjistíme, že historie zachovaná v mýtech je jen zdánlivě „ukončená". Kdyby se člověk primitivních společností spokojil s nápodobou *ad infinitum* těch několika exemplárních gest odhalených mýty, pak bychom si nedokázali vysvětlit nesčíslné inovace, kterých tato gesta doznala v průběhu času. Neexistuje primitivní společnost, jež by byla naprosto uzavřená. Není známa ani jediná společnost, jež by si nevypůjčila cizí kulturní prvky; a která by následkem těchto výpůjček nezměnila alespoň určité aspekty svých institucí; jež by zkrátka neměla svou „historii". V tradičních společnostech jsou ale na rozdíl od společnosti moderní všechny inovace přijímány do určité míry jako „zjevení", která mají nadlidský původ. Věci nebo zbraně, které si kultury přivlastňovaly, chování a instituce, jež se napodobovaly, mýty a víry, které byly asimilovány, se považovaly za skutečně naplněné magickou a náboženskou mocí: a to byl také důvod, proč stálo za to si jich všímat a namáhat se s jejich osvojením. Ještě lépe bychom to mohli vyjádřit následovně: přijímaly všechny tyto prvky, protože předkové je přijali od nadpřirozených bytostí, od nichž obdrželi všechna tato první kulturní zjevení. A protože tyto tradiční společnosti nemají, když to vyjádříme jasněji, „historickou paměť", stačilo několik generací, a někdy i méně, na to, aby nedávno přijatá inovace byla zahrnuta úctou náležící prvním zjevením.

Můžeme koneckonců říci, že tradiční společnosti byly do jisté míry „otevřené" novým dějinám, přičemž veškerá nová získaná zkušenost byla promítána do počátků času, a všechny události tak byly umístěny bez rozdílu do

bezčasového horizontu mytických „počátků“. Primitivní společnosti tedy také podstupují mnohé změny v průběhu svých dějin, i když jsou to mnohdy změny velmi malé; ale to, co je radikálně odlišuje od moderní společnosti, je nepřítomnost historického vědomí. Tato nepřítomnost je ostatně nevyhnutelná, pokud si uvědomíme, jak tyto společnosti, existující před judaismem, pojímají čas a antropologii.

A tak jsou díky tradičnímu vědění noví členové přijati do dané společnosti. Jsou dlouho vzděláváni svými poručníky, účastní se tajných obřadů, podstupují řadu zkoušek a především tyto zkoušky vytvářejí zkušenost iniciace: setkání s posvátným. Většina iniciačních zkoušek zahrnuje ve více či méně srozumitelné podobě rituální smrt, po níž následuje vzkříšení nebo nové narození. Ústřední moment všech iniciací představuje obřad, který symbolizuje smrt neofyta a jeho návrat mezi živé. Adept se vrací do života jako nový člověka, jenž si přivlastnil nový způsob bytí. Iniciační smrt tedy zároveň znamená konec dětství, nevědomosti a profánního stavu.

Pro archaické myšlení nevyjadřuje myšlenku „konce“ nic lépe než smrt, tj. myšlenka definitivního ukončení nějaké věci – stejně tak jako nic nezobrazuje lépe myšlenku „stvoření“, „činu“, „stavění“ než kosmogonie. Kosmogonický mýtus slouží jako exemplární model pro veškerý druh takového „činu“. Nic nezajišťuje lépe úspěch jakéhokoli „tvoření“ (vesnice, domu, dítěte) než napodobení tvoření *par excellence*, kosmogonie. Ještě lépe bychom to mohli vyjádřit takto: protože kosmogonie v představách primitivů znázorňuje především ukázku tvůrčí moci bohů, a v důsledku toho také zázračný průlom posvátného, je periodicky opakována s úmyslem znovuobnovit svět a lidskou společnost. Symbolické opakování tvoření totiž zahrnuje novou aktualizaci této první události a s ní související přítomnost bohů a tvořivých sil. Návrat k počátku tedy znamená znovuoživení

posvátných sil, které se tehdy objevily poprvé. Tím, že se oživuje svět takový, jaký byl v okamžiku, kdy se právě zrodil, znovu se reprodukují činy, jež bohové uskutečnili poprvé, *in illo tempore* – tím se lidská společnost a celý kosmos stávají tím, čím byly tehdy: čistými, svatými, mocnými, se všemi svými neporušenými potencialitami.

Každému rituálnímu opakování kosmogonie předchází symbolický návrat k „chaosu". K tomu, aby mohl být stvořen zcela nový svět, musí být předtím ten starý zničen. Rozdílné rituály uskutečněné při příležitosti Nového roku mohou být zařazeny do dvou hlavních kategorií: 1. Ty, které znamenají návrat k chaosu (uhašení ohňů, vyhnání „zla" a hříchů, převrácení navyklých způsobů chování, orgie, návrat mrtvých atd.); 2. Ty, které symbolizují kosmogonii (zapálení nového ohně, odstranění mrtvých, opakování činů, jimiž bohové stvořili svět, slavnostní předpověď počasí, které nastane během roku atd.). Ve scénáři iniciačních rituálů odpovídá „smrt" dočasnému návratu k „chaosu"; je tedy exemplárním výrazem *konce jednoho způsobu bytí*: bytí spojeného s dětskou nevědomostí a neodpovědností. Iniciační smrt umožňuje, aby byla lidská duše najednou jako *tabula rasa*, na niž se poté budou zapisovat další zjevení určená k tomu, aby vychovala nového člověka. Budeme se mnohem důkladněji zabývat odlišnými způsoby zrození k novému životu, k životu spirituálnímu. Ale již teď můžeme předestřít, že tento nový život je pojímán jako opravdu lidský způsob existence, protože je otevřený hodnotám ducha. To, co se rozumí pod obecným pojmem „kultura", jež zahrnuje všechny aktivity lidského ducha, je přístupné pouze iniciovaným. Stručně řečeno, participace na duchovním životě je umožněna především díky religiózním zkušenostem vyvolaným v průběhu iniciace.

Všechny rituály vyjadřující nové zrození a vzkříšení i symboly, které obsahují, naznačují, že nový člen vstupuje

do nového způsobu bytí nepřístupného těm, kteří nepodstoupili iniciační zkoušky a nepoznali smrt. Zapamatujme si tuto zvláštnost archaického smýšlení: přesvědčení, že není možné změnit nějaký stav bez toho, aniž bychom ho předtím *zcela nezrušili*; za těchto okolností není možné, aby dítě bez smrti nezemřelo svému dětství. Nikdy dostatečně nezdůrazníme důležitost této obsese „počátkem", vlastně především obsese absolutním počátkem, kosmogonií. Aby určitá věc byla dobře provedena, je třeba při ní postupovat tak, jak se při ní postupovalo poprvé, tato věc – skupina věcí, zvíře, chování –, to vše neexistovalo: když totiž *in illo tempore* tato věc, zvíře, instituce začaly existovat, bylo to, jako by mocí bohů bytí vystoupilo z nebytí.

Iniciační smrt je nezbytná k zahájení duchovního života. Její funkci musí být porozuměno ve vztahu k tomu, co připravuje: zrození k vyššímu způsobu bytí. Jak uvidíme později, iniciační smrt je často symbolizována temnotou, kosmickou nocí, pozemskou hmotou, chatrčí, břichem obludy atd. Všechny tyto obrazy vyjadřují spíše návrat k neztvárněnému, ke skrytému způsobu (odpovídajícímu „chaosu" před stvořením světa), než naprosté zničení (v tom smyslu, v němž například řadový člen moderních společností pojímá smrt). Takové obrazy a symboly rituální smrti však zároveň souvisí s klíčením, s vytvářením zárodků, s embryologií: naznačují už, že se právě v tomto okamžiku vytváří nový život. Samozřejmě, jak si dále ukážeme, existují ještě jiná pojetí iniciační smrti. Jedním z nich je například pojetí iniciace jako vstup do společenství s mrtvými a s předky. Ale také zde můžeme odhalit stejnou symboliku počátku, počátku duchovního života, v tomto případě umožněného setkáním s duchy.

Archaické myšlení tedy předpokládá, že člověk je *vytvořen* – sám člověk se, bez pomoci druhých, nemůže stát plně člověkem. A jsou to ti, kteří už byli iniciováni, duchovní

vůdcové, kdo člověka „formují". Využívají přitom ovšem jen to, co jim bylo na počátku času odhaleno nadpřirozenými bytostmi. Jsou pouze jejich představiteli; v některých případech je však i ztělesňují. To v jejich pojetí znamená, že pro to, aby se člověk stal skutečně člověkem, je třeba připodobnit se mytickému vzoru. Člověk se stává člověkem a uvědomuje si své lidství právě tehdy, když již není „přírodním člověkem", ale je „vytvořen" podruhé podle exemplárního a nadlidského kánonu. „Nové zrození" uskutečněné prostřednictvím iniciace není „přirozené", přestože je někdy vyjádřeno symboly z oblasti porodnictví. Toto „zrození" zahrnuje rituály, jež byly zavedeny nadpřirozenými bytostmi: je to tedy božské dílo vytvořené vůlí a mocí nadpřirozených bytostí; nenáleží k „přírodě" (v moderním smyslu tohoto slova, v jeho sekularizovaném pojetí), ale k posvátným dějinám. Druhé iniciační zrození zkrátka neopakuje první biologické narození. Abychom plně porozuměli tomu, jakým novým způsobem bytí žije iniciovaný, je třeba poznat skutečnosti, které už nenáleží do hájemství „přírody", ale do oblasti příběhů týkajících se nadpřirozených bytostí, tedy k posvátným dějinám, jež jsou nám zprostředkovány mýty.

I když se nám může zdát, že mýty hovoří výhradně o přírodních jevech – například o běhu slunce –, odkazují vždy i na skutečnost, která je jiná než sféra „přírody", té přírody, jak jí rozumí dnešní člověk. Pro primitivního člověka není příroda nikdy zcela „přirozená": je současně také nadpřírodou, je pro něho zjevením posvátných sil a šifrou transcendentních skutečností. Poznání mýtů tedy nespočívá – jak si to lidé mysleli v minulém století – v poznání pravidelnosti jistých vesmírných jevů (běh slunce, lunární cyklus, rytmické bujení vegetace atd.); znát mýty znamená vědět, co se *skutečně* stalo ve světě, co bohové a civilizační hrdinové *učinili*: tedy znát jejich díla, jejich dobrodružství a jejich

dramata. Poznat mýtus znamená znát božské dějiny – které se vyjevují v ději, tj. v řadě nepředvídatelných událostí, jež jsou však nabité významy a navzájem spolu souvisejí.

Dnes bychom řekli, že iniciace ukončuje život „přírodního člověka" a uvádí nového člena do oblasti kultury. Zde je třeba si ale uvědomit, že pro člověka archaických společností není kultura lidským dílem, ona má totiž nadpřirozený původ. Kultura pro něho znamená mnohem víc: jejím prostřednictvím člověk vstupuje do kontaktu se světem bohů a s jinými nadpřirozenými bytostmi a podílí se na jejich tvůrčích silách. Svět nadpřirozených bytostí je světem, kde se věci odehrály poprvé. Svět, v němž povstal k životu první strom a první zvíře, kde byl určitý čin – od té doby znovu uskutečňovaný díky náboženství a jeho rituálům – poprvé završen a naplněn smyslem (kráčet v určitém postavení, vytrhnout určitý jedlý kořen, jít na lov v určité roční době atd.); svět, v němž se bohové a hrdinové tak či onak setkávali, ve kterém se jim přihodilo to či ono neštěstí, v němž pronesli určitou řeč, vyhlásili jisté normy atd. Mýty nás uvádějí do světa, který nemůže být „popsán", ale pouze „vypravován", protože je utkán z činů, jež jsou podniknuty se zvláštní nenuceností, z nepředvídatelných skutků a z bájných proměn. Tyto činy posvátných dějin nás tedy uvádějí do všeho, co se stalo významného od stvoření světa, do všech událostí, jež přispěly k tomu, aby se člověk stal takovým, jakým je dnes. Neofyt, který je iniciací uváděn do mytologických tradic kmene, je zároveň uváděn do posvátných dějin světa a člověka.

To je důvod, proč je pro člověka žijícího ve společnostech existujících před těmi moderními iniciace tak důležitým prvkem. Odhaluje nám bázeň hraničící s hrůzou, se kterou archaický člověk pojímal odpovědnost svázanou s přijetím a předáváním duchovních hodnot.

I. kapitola

Rituály puberty a kmenové iniciace v primitivních náboženstvích

Předběžné poznámky

V této knize bych rád představil nejdůležitější typy iniciací, přičemž se zaměřím především na odkrytí jejich hlubokého smyslu, který je vždy smyslem náboženským: změna existenciálního stavu se totiž uskutečňuje prostřednictvím náboženské zkušenosti. Iniciovaný se stává jiným člověkem, protože zažil náboženské zjevení světa a lidské existence. Zamýšlím tedy pojednat tento důležitý a obtížný problém v rámci dějin náboženství a ne tak, jak se to obvykle děje, tj. v rámci kulturní antropologie nebo sociologie. Existují skvělé práce napsané v tomto pojetí; stačí připomenout *Altersklassen und Männerbünde* (Berlin, 1902) Heinricha Schurtze a *Primitive Secret Societies* (New York, 1908) Huttona Webstera. Historik náboženství rád využije všechny prameny získané pomocí etnologa a sociologa, ale sám je povinen toto vše doplnit a zahrnout do zcela odlišné, mnohem širší perspektivy. Etnolog se zabývá výhradně společnostmi, které jsou nazývány „primitivními", oproti tomu historik náboženství je ve svém bádání nucen zahrnout celé náboženské dějiny lidského rodu, a to od prvních kultů doložených v paleolitu až po moderní náboženská hnutí. Aby historik náboženství pochopil smysl a roli iniciace, bude se zabývat nejen rituály primitivů, ale také řeckými a východními mysterijními obřady, obřady indické a tibetské tantry, skandinávskými iniciačními rituály berserků a iniciačními zkouškami, které můžeme rozeznat také ve zkušenosti velkých mystiků.

Historik náboženství se rovněž odlišuje od sociologa, a to tím, že se zaměřuje především na pochopení náboženské zkušenosti iniciace a pokouší se vyložit hluboký smysl symbolů, které se vyskytují v mýtech a iniciačních rituálech. Celkem vzato, ambicí historika náboženství je směřovat k plnému pochopení existenciální situace, kterou náboženský člověk zakoušel v rámci iniciace, a dále tuto základní zkušenost iniciace zpřístupnit svým současníkům.

V dějinách náboženství můžeme obecně rozlišit tři velké kategorie – nebo typy – iniciací. První zahrnuje kolektivní rituály, jejichž prostřednictvím se uskutečňuje přechod od dětství nebo adolescence k dospělosti a kterými musejí projít všichni členové společnosti.

Etnologická literatura tyto obřady označuje pojmy jako „rituály puberty", „kmenová iniciace" nebo „iniciace týkající se určité věkové skupiny". Ostatní iniciace se od těchto odlišují v tom, že nejsou povinné pro všechny členy daného společenství a většina z nich se praktikuje pouze ve skupinách s velmi omezenými počty členů. Druhá iniciační kategorie zahrnuje všechny druhy rituálů týkajících se vstupu do nějaké tajné společnosti, do nějakého spolku (*Bund*) nebo do blíže nespecifikovaného bratrstva. Tyto tajné společnosti jsou vyhrazeny pouze jedinému pohlaví a velmi žárlivě střeží svá tajemství. Většinu bratrstev tvoří příslušníci mužského pohlaví, ti vytvářejí *Männerbünde*, ale existují i ženské tajné společnosti. V primitivních kulturách jsou společnosti, do nichž mohou vstoupit obě pohlaví, velmi vzácné: když jsou doloženy, jedná se většinou o jev svědčící o úpadku. Ale ve Středozemí a na starověkém Blízkém východě mohla obě pohlaví vstupovat do mystérií – a ačkoli byl tento typ iniciace trochu odlišný, můžeme i tato řecká a východní mystéria do kategorie tajných bratrstev zařadit.

Konečně rozlišujeme třetí iniciační kategorii: tu, která je charakteristická pro mystické povolání. V rámci

primitivních náboženství se jedná o povolání medicinmana nebo šamana. Jeden z charakteristických znaků této třetí kategorie spočívá v důrazu kladeném na osobní zkušenost. Obecně bychom mohli říci, že ti, kteří podstupují zkoušky náležící do této třetí kategorie iniciace, jsou předurčeni – ať už si to přejí, nebo nikoli – k tomu, aby se podíleli na náboženské zkušenosti, jež je mnohem intenzivnější než ta, která je zpřístupněna většině daného společenství. Řekli jsme: ať si to přejí, či nikoli, protože člověk se může stát medicinmanem či šamanem jak na základě osobního rozhodnutí, spočívajícího v úsilí osvojit si náboženské síly (tento druh se nazývá „hledání"), tak i na základě určitého volání („povolání"), k němuž dochází tehdy, když je člověk nadpřirozenými bytostmi donucen se stát šamanem.

Upřesněme si, že tyto dvě poslední kategorie – iniciace, jíž je zapotřebí pro vstup do tajných bratrstev, nebo iniciace nutná k dosažení vyššího náboženského statusu – si ve skutečnosti jsou velmi blízké. Mohli bychom je dokonce považovat za dvě varianty té samé třídy. Rozlišit nám je umožňuje extatický prvek přítomný v šamanských iniciacích. Dodejme jen, že mezi všemi iniciačními kategoriemi existuje určitý druh strukturální podobnosti; pokud se na iniciaci díváme z jistého zorného úhlu, tak se sobě všechny iniciace podobají. Záleží ale na tom, abychom v tomto nesmírně rozsáhlém poli již od počátku načrtli několik orientačních bodů, protože jinak bychom riskovali, že v něm zabloudíme. V průběhu své přednášky budu mít ostatně možnost tyto předběžné poznámky doplnit a upřesnit.

Během našeho studia iniciace si budeme stále uvědomovat, že cílem našeho bádání je koneckonců poznání člověka. To znamená, že nemůžeme postupovat stejným způsobem, jakým postupuje přírodovědec. Studovat člověka stejně, jako se studuje hmyz, není pouze nemorální, ale je to i nevědecké.

Iniciace představuje jeden ze spirituálních jevů v dějinách lidstva, který je naplněn rozličnými významy. Je to čin, který se netýká jenom náboženského života daného jednotlivce, v moderním smyslu slova „náboženství" – tento čin zasahuje *celý* jeho život. V archaických a primitivních společnostech se člověk díky iniciaci stává, kým je a kým by měl být: bytostí otevřenou duchovnímu životu, jež se tak podílí na kultuře. *Iniciace období puberty zahrnuje zjevení posvátného, což pro primitivní svět znamená všechno to, čemu dnes rozumíme pod pojmem náboženství: celek náboženských a mytologických tradic kmene.* V mnoha případech rituály puberty zahrnují, ať už se to děje tím, či oním způsobem, odhalení sexuality, jež se ale ve všech společnostech existujících před společností moderní také podílí na sféře posvátného. Iniciací tedy překonáváme přirozený způsob bytí, ten, který je charakteristický pro dítě, a vstupujeme do kulturního způsobu bytí, což znamená, že jsme uváděni do oblasti duchovních hodnot. Mohli bychom téměř říci, že pro primitivního člověka je to právě iniciace, která svěřuje lidem jejich lidský způsob bytí, status člověka; před iniciací se člověk ještě plně nerozvinul, nezná plně lidský úděl, a to proto, že se dosud neúčastní náboženského života. Iniciace také představuje rozhodující zkušenost v životě každého jednotlivce náležejícího k předmoderním společnostem: je to existenciální zkušenost, která má podstatný význam, protože se díky ní člověk stává plně schopným ujmout se celého způsobu bytí, jenž je pro dospělého příznačný.

Jak zanedlouho uvidíme, iniciace období puberty je zahájena oddělením: dítě nebo dospívající je oddělen od své matky, přičemž tato separace je často provedena velmi krutým způsobem. Iniciace se ale netýká pouze mladých noviců. Do obřadu jsou zapojeni všichni členové kmene. Zasvěcuje se nová generace, dostává se jí pocty, že může být začleněna

do společenství dospělých; při této příležitosti se celé společenství znovuobnovuje prostřednictvím *reaktualizovaných* mýtů. Proto jsou iniciační obřady v primitivních společnostech řazeny mezi nejdůležitější náboženské slavnosti.

Australské iniciace: posvátné území

Australské rituály puberty představují velmi starou podobu iniciace, a tak budou naše první uvedené příklady pocházet z této oblasti. Obřadu se většinou účastní velký počet členů kmene, a proto vyžaduje příprava iniciační slavnosti hodně času. Od chvíle, kdy se rozhodlo o shromáždění kmene, uplyne mnoho měsíců, než začne vlastní obřad. Náčelník kmene rozešle posly, kteří nesou čaringy (dlouhé, úzké, tenké kusy dřeva přivázané k provázku, které když se roztočí ve vzduchu, vydávají vrčivý zvuk; též *bull-roarer*), s pozváním k ostatním náčelníkům, aby jim oznámil své rozhodnutí nechat iniciovat chlapce. Jelikož jsou australské kmeny rozděleny na dvě skupiny, které se mezi sebou žení a vdávají (*intermarrying classes*), skupina A se postará o iniciaci mladých ze skupiny B a obráceně.[2] Novici jsou zkrátka iniciováni svými potenciálními tchány.[3] Nebudu se zde zabývat všemi podrobnostmi, které souvisí s přípravou slavnosti *bora*, jak se obřad u kmenů ve východní Austrálii nazývá. Budiž řečeno pouze to, že se vše děje s velikou obezřetností, aby si příprav nepovšimly ženy.

V hrubých rysech zahrnuje iniciační obřad následující události: 1. Přípravu posvátné půdy, kam se uchýlí muži v průběhu slavnosti; 2. Oddělení noviců od matek a od žen vůbec; 3. Následuje segregace noviců v buši nebo ve zvláštním odděleném táboře za účelem jejich dalšího zasvěcení do náboženských tradic kmene; 4. Mladíci podstoupí určité rituální zákroky, z nichž nejčastější jsou: obřízka, vytržení

zubu, ale vyskytuje se i tetování, pořezání či vytrhání vlasů. V průběhu celé iniciace se mají novici chovat přesně určeným způsobem, podstupují několik iniciačních zkoušek a musejí zachovávat četná tabu a množství zákazů týkajících se stravy. Každý prvek tohoto komplexního iniciačního scénáře má svůj náboženský význam. Nyní ozřejmím tyto významy a jejich ztvárnění v náboženské vizi světa.

Jak jsme již řekli, *bora* obsahuje vždy předběžnou přípravu posvátné půdy. U Yuinů, Wiradjurů, Kamilaroiů a u několika kmenů v Queenslandu se upraví kruh země, na němž se odehrají úvodní obřady, a v určité vzdálenosti od něho se vytvoří malý posvátný okrsek. Tyto dvě stavby jsou propojeny pěšinou, podél níž muži z pozvaného kmene umístí rozličné obrazy a posvátné odznaky. Jak zástup postupně přichází, je mužům dovoleno procházet po pěšině a ukazují se jim obrazy. Každý večer se tančí a tyto tance se opakují někdy i během několika týdnů až do doby, kdy přijde poslední zástup.[4]

Mathews nám podal značně podrobný popis posvátného území u Kamilaroiů. Jsou na něm dva kruhy: jeden větší, který má v průměru dvacet metrů a ve svém středu má kůl vysoký tři metry, na jehož vršku je zavěšeno několik pštrosích pírek.[5] V druhém, menším kruhu jsou umístěny dva stromy, a to tak, že jejich kořeny jsou ve vzduchu. Po rituálním oddělení noviců od žen vylezou na tyto stromy dva starci – jsou představeni jako „kouzelníci" – a přitom zpívají tradovaný příběh *bory*.[6] Stromy jsou pomazány lidskou krví[7] a jsou na nich symboly, kterými se budeme zabývat později. Dva kruhy jsou navzájem spojeny pěšinou. Na dvou stranách této pěšiny jsou na zemi nakresleny nebo vytvarovány postavy z hlíny. Nejvyšší – která měří přibližně čtyři a půl metru – představuje nejvyšší bytost Baiamai. Jeden pár představuje mytické předky a skupina dvanácti osob znázorňuje

mladé lidi, kteří byli s Baiamai v jejím prvním táboře. Další postavy představují zvířata a hnízda. Neofytům nebude dovoleno pohlédnout na tyto obrazy, které budou zničeny předtím, než skončí jejich iniciace. Budou mít možnost si je prohlédnout až při příležitosti další *bory*.[8] To je zajímavá podrobnost: odhaluje nám, že náboženské zasvěcování není ukončeno iniciací, ale že obsahuje určité stupně.

Podle Mathewse „území *bora* představuje první tábor Baiamai, těch, kteří tam byli s ním, a dary, jež jim věnoval".[9] Mohli bychom to vyjádřit také následovně: při příležitosti obřadu iniciace je reaktualizována mytická doba, ve které se *bora* uskutečnila poprvé. Nejenže posvátné území napodobuje exemplární model prvního tábora Baiamai, ale rituál, jenž se zde slaví, také přesně opakuje gesta a činy Baiamai. Jedná se koneckonců o reaktualizaci tvůrčího díla podniknutého Baiamai, a tudíž i o znovuobnovení světa. Posvátné území totiž představuje zároveň *imago mundi* i svět posvěcený přítomností božské bytosti. Během *bory* se znovu nacházíme v mytickém čase, v čase posvátném, v němž Baiamai působila na zemi a ustanovila mystéria, která se dnes slaví. Účastníci se stávají současníky první *bory*, té, jež se udála *in illo tempore*, v „čase snu" (věk *bugari* nebo *alchera*), jak to vyjadřují Australané. Proto jsou iniciační obřady v životě domorodců tak důležité: když je slaví, znovu ustanovují posvátný čas onoho počátku, sdílejí se v přítomnosti s Baiamai i s ostatními mytickými bytostmi a znovuobnovují svět, protože je svět znovuobnoven novým vytvořením exemplárního modelu, prvního tábora Baiamai.

Protože byly iniciační obřady založeny božskými bytostmi nebo mytickými předky, přichází spolu s jejich slavením opět čas, který zde byl na počátku a jenž je znovu přijímán příslušníky kmene. To platí pro Australany, ale také pro všechny primitivní společnosti, jelikož se jedná

o fundamentální pojetí všech náboženství archaických společností: opakování rituálu ustanoveného božskými bytostmi zahrnuje reaktualizaci původního času – tehdy jimi totiž byl rituál slaven poprvé. A proto je rituál účinný: podílí se na plnosti prvotního a posvátného času. Rituál znovu uskutečňuje mýtus. To, co mýtus vypráví o *illud tempus*, o čase *bugari* – to všechno rituál reaktualizuje, všechno ukazuje tak, jako by se to dělo právě teď, *hic et nunc*. Když Bádové, jeden kmen ze západního Kimberley, připravují iniciaci mladých, vydají se staří do lesa a hledají strom *ganbor*, „pod kterým si Diamar" – jejich nejvyšší bytost – „odpočinula v těch dávných časech". Kouzelník pověřený objevením stromu kráčí vpředu. Poté co je nalezen, ho muži se zpěvem obklopí a uříznou ho svými noži vyrobenými z křemene.[10] Mytický strom je tak znovu nalezen v přítomném okamžiku.

Všechna gesta a činnosti, které se odehrávají v průběhu iniciace, mají být především opakováním exemplárních modelů, tj. gest a činností uskutečněných v mytickém čase zakladateli obřadů. Z toho vyplývá, že jsou posvátné a že jejich periodické opakování znovu obnovuje celý náboženský život daného společenství. Zdá se, že významy určitých gest byly zapomenuty, ale přesto se pokračuje s jejich opakováním, protože daná gesta byla učiněna mytickými bytostmi v průběhu ustanovení daného obřadu. U kmene Arunta jistá žena vyzdvihne novice na svá ramena v přesně stanovený okamžik; to se vysvětluje tím, že když provádí toto gesto, napodobuje to, co učinily ženy Unthippa v mytickém čase (*alcheringa*).[11]

Vraťme se však k našemu tématu: posvátné území hraje v australských iniciačních obřadech hlavní úlohu, protože představuje obraz světa na počátku, takového, jaký tu byl, když se božská bytost nacházela na zemi. Ženy, děti a ti, kdo ještě nebyli iniciováni, jsou drženi stranou a samotní novici

vše poznávají jen velmi povrchně. Teprve ti, kdo již byli iniciováni, si mohou v průběhu další *bory* důkladně prohlédnout obrazy umístněné podél cesty, která spojuje dva kruhy.

Oddělení od matky

Oddělení noviců od jejich matek probíhá více či méně dramaticky, záleží na kmeni. Nejméně dramatický způsob můžeme najít u Kurnaiů, kde je ostatně iniciační obřad velmi jednoduchý. Matky se posadí za novice a muži, kteří se přiblíží v průvodu, je oddělí od matek. Jejich učitelé zdvihnou novice vícekrát do vzduchu, ti v průběhu tohoto zdvižení natáhnou své ruce co možná nejvýš směrem k nebi. Význam tohoto gesta je zřejmý: neofyté se tím zasvěcují nebeskému bohu. Potom jsou odvedeni do posvátného okrsku: tam leží na zádech, mají ruce na hrudi a jsou obaleni pokrývkami. Nic nevidí a nic neslyší. Následuje monotónní píseň, po které usnou a ženy odejdou. „Kdyby jediná žena," řekl náčelník Kurnaiů Howittovi, „viděla tyto věci nebo kdyby zaslechla, co jim říkáme, zabil bych ji."[12]

U Yuinů – ostatně stejně jako u jiných australských kmenů – je každý novic podřízený dvěma strážcům. V průběhu celé iniciace mu tito strážci připravují jídlo, přinášejí mu vodu a zasvěcují ho, přitom mu odhalují mýty a tradované legendy, schopnosti medicinmana a učí ho přitom povinnostem, které má vůči svému kmeni. Jednoho večera se zapálí veliký oheň a strážci k němu na zádech odnesou novice. Přikážou jim, aby hleděli do ohně a nehýbali se, ať už se stane cokoli. V určité vzdálenosti za nimi se shromáždí jejich matky, zcela přikryté větvemi. V průběhu deseti až dvanácti minut jsou chlapci „opékáni" na ohni.[13] Když hlavní medicinman uváží, že tato první iniciační zkouška trvala dostatečně dlouho, že novici jsou dostatečně „opečeni",

nechá zaznít čaringu umístněnou za ženami. To je povel k tomu, aby strážci běželi s chlapci k posvátnému okrsku, kde se jim rozkáže lehnout si obličejem k zemi a přikrýt se kůžemi vačic a přikrývkami. Potom je ženám dovoleno vstát a jsou pověřeny výstavbou nového tábora, vzdáleného několik mil od místa iniciace. Skončil tím první iniciační obřad, který zahrnuje oddělení chlapců od žen a zkoušku ohněm. Od tohoto večera se již novici plně podílejí na údělu mužů.[14]

U Muringů probíhá separace náhle a je dramatičtější: ženy jsou schované pod přikrývkami, sedí na zemi jako jejich synové a mají je před sebou. V přesně stanovený okamžik přiběhnou muži, popadnou chlapce a všichni uprchnou.[15]

Wiradjuriové nazývají tyto iniciační obřady *Guringal*, „to, co náleží buši". Scénář obřadu je stejný: podle Howitta jsou ženy přikryty větvemi a přikrývkami a strážci vezmou své novice a unesou je do lesa, kde je pomažou červenou hlinkou.[16] Mathews nám podává živější popis: Skupina lidí přijde směrem od posvátného okrsku a přitom rozeznívá čaringy, bouchá o zem holemi a vrhá na zem hořící větve. Během toho se několik mužů mlčky ujme chlapců a odvede je do určité vzdálenosti. I když je ženám a dětem dovoleno se dívat, nevidí kolem sebe nic než popel a hořící větve a je jim řečeno, že Daramulun se je pokusil spálit, když přišel vzít novice.[17]

Význam první části ceremonie – oddělení od matky – je vcelku jasný. Jedná se o předěl, který je často proveden velmi násilným způsobem, rozděluje svět dětství, který je zároveň mateřský i ženský a je spojený se stavem blaženosti, neodpovědnosti, nevědomosti a bezpohlavnosti dítěte. Oddělení se uskutečňuje takovým způsobem, aby zanechalo výrazný dojem, a to jak u matek, tak i u noviců. Téměř ve všech australských kmenech ženy věří, že jejich děti budou zabity a pohlceny nepřátelským a tajemným božstvem, jehož pravé

jméno ostatně neznají, znají pouze hlas tohoto božstva: děsivý zvuk čaring. Samozřejmě že jsou ujištěny, že božstvo novice znovu vzkřísí jakožto dospělé muže, tedy jako iniciované. Každopádně však novicové umírají svému dětství a matky tuší, že je už nikdy neuzří takové, jakými byli před iniciací: již nikdy nespatří *své* děti. Když se konečně vrátí do tábora, budou se jich matky dotýkat, aby se přesvědčily, že jsou to skutečně jejich synové. V některých australských kmenech, ale i v jiných archaických společnostech, matky pláčou nad novici stejně, jako se pláče nad mrtvými.

Pro novice má jejich vlastní zkušenost ještě závažnější dopad. Poprvé poznají strach a hrůzu vyvolanou náboženstvím, protože jim bylo předpovězeno, že budou uneseni a zavražděni božskými bytostmi. Dokud byli považováni za děti, vůbec se neúčastnili náboženského života kmene. Kdyby náhodou zaslechli nějakou zmínku o tajemných bytostech nebo nějaké útržky rozhovorů týkajících se mýtů a legend, nebyli by schopni si uvědomit, o čem se vlastně mluví. Je docela možné, že již viděli mrtvé, ale nedocházelo jim, že se jich smrt také týká. Smrt pro ně znamenala odtažitou „věc", tajemnou událost, která se tu a tam přihodila ostatním, především starcům. A tu jsou najednou vytrženi ze své dětské nevědomosti a je jim sděleno, že zemřou, že budou zabiti božstvem. Již to, že jsou odděleni od matek, je pro ně předzvěstí smrti – protože jsou přitom uchopeni neznámými muži, kteří jsou často v maskách, a jsou odvlečeni daleko od důvěrně známých míst, jsou položeni na zem a přikryti větvemi. Poprvé se setkávají s jim zcela neznámou zkušeností temnot. Není to temnota, kterou znali až do té doby – noc a temné nebe, jež není nikdy neproniknutelné, na kterém lze pozorovat měsíc, hvězdy a jiná světla –, ale jedná se o ohrožující, naprostou temnotu zalidněnou tajemnými bytostmi. Děs vzbuzuje i blízkost božstva ohlášeného

zvukem čaring. Zkušenost temnot, smrti a blízkosti božských bytostí bude neustále opakována a prohlubována v průběhu celé iniciace. Jak dále uvidíme, velký počet rituálů a iniciačních zkoušek reaktualizuje motiv smrti v temnotách, smrti způsobené božskými bytostmi.

Známý mateřský svět byl světem profánním. Svět, do kterého nyní pronikají novicové, je světem posvátným. Mezi těmito dvěma světy existuje předěl, určitá diskontinuita. Přechod z profánního do posvátného světa nutně zahrnuje jistou zkušenost smrti: umírá se určitému způsobu existence proto, abychom mohli přistoupit k jinému. V našem případě se umírá dětství a nezodpovědnosti dětského světa, tedy profánnímu světu, abychom mohli přistoupit k vyššímu způsobu existence: tomu, který nám umožní podílet se na sféře posvátného.

Jeraeil u Kurnaiů

Všechno se nám více ozřejmí, jestliže uvidíme, co se děje novicům, když se o ně začnou starat jejich učitelé. Představíme zde několik iniciačních rituálů, jak probíhají v celku, aniž bychom analyzovali jednotlivé části a vysvětlovali motivy, které obsahují. Učiníme tak pro lepší pochopení rozličných částí rituálu a jeho myšlenkového pozadí v rámci celého iniciačního obřadu. Některé části se snad budou opakovat, ale nemáme lepší prostředek, který by nám umožňoval objasnit sled jednotlivých částí rituálu, přičemž se nám jasněji odhalí struktury rozdílných iniciačních obřadů. Začnu nejjednodušším a nejméně dramatickým rituálem, který nacházíme u Kurnaiů. Ještě si vybavujeme, jak jsou novicové usazeni na zemi v posvátném okrsku, přikryti pokrývkami, a usínají za zvuků monotónní písně. Až se probudí, dá se jim „pás zralosti" – a tím se zahájí zasvěcení.

Ústřední tajemství iniciace se nazývá „Ukázat Velkého Otce“. Jednoho dne novicové znovu leží na zemi s pokrývkami na hlavě. Muži se přiblíží a silně přitom točí čaringami. Náčelník nařídí novicům odhodit přikrývky a dívat se směrem k nebi a poté směrem k nosičům čaring. Dva starci k nim přitom hovoří takto: „Nikdy o tom nepromluvíte. Neřeknete to ani své matce, ani své sestře a ani tomu, kdo ještě není *jeraeil*“ (tedy tomu, kdo ještě není iniciovaný). Potom se jim ukážou dvě čaringy, jedna velká, druhá menší – které jsou pojmenovány jako „muž“ a „žena“ –, a náčelník jim přitom vypráví mýtus o původu iniciace.

Už je tomu opravdu dávno, kdy božská bytost Mungan Ngaua žila na zemi. To on Kurnaie všemu naučil. Jeho syn Tundum je ostatně přímým předkem. Mungan Ngaua ustanovil iniciační mystéria a jeho syn je poprvé vedl a přitom použil tyto dvě čaringy, které jsou nazvány jeho jménem a jménem jeho ženy. Ale nějaký zrádce ukázal mystéria *jeraeil* ženám. Rozhořčený Mungan Ngaua vyvolal vesmírné otřesy, během nichž zahynuli téměř všichni lidé, a zakrátko nato se vzdálil do nebe.[18] Jeho syn Tundum a jeho žena se proměnili ve sviňuchy. V průběhu vyprávění tohoto mýtu starci neofytům předají čaringy a vybídnou je, aby je rozezvučeli. Poté co je jim odhaleno toto tajemství, se vrátí do tábora, ale zasvěcení tím nekončí. Vysvětlí se jim především povinnosti dospělého. Novici se také účastní několika dramatických představení, která jim názorně vyjevují události mytického věku. Rituál ukončující iniciaci obsahuje nový čin svědčící o oddělení od matky: matka žádá svého syna, aby jí dal napít, ale ten vodu vylije. Ženy tedy odejdou do svého tábora. Howitt viděl matku, která plakala, jako by byl její syn mrtvý. Co se týká neofytů, ti ještě zůstanou několik měsíců v buši se svými učiteli.[19]

Hlavní část obřadu tkví ve sdělení jména nejvyšší bytosti a mýtu spojeného s jejím jménem a dále v odhalení jejích

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázku z knihy Iniciace, rituály, tajné společnosti**.**
Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.